

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVII/1–4

БЕОГРАД
2006

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXVII

Св. 1–4 (2006)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Поводом једног питања постављеног 1936. године у <i>Нашем језику</i> (МИЛКА ИВИЋ)	1
Необразложени изузетак „млазњак“ (МИЛАН ШИПКА)	5
Глаголи говорења у функцији метајезичких модификатора (СТАНА РИСТИЋ)	15
О судбини „пределних речи“ — Размишљања о једном Стеријином лексикографском прилогу (ВАСА ПАВКОВИЋ)	25
Перифрастични предикат у новинским насловима (ИВАНА КОЊИК)	33
Неколико напомена о тзв. посесивном перфекту у српском језику (МОТОКИ НОМАЋИ)	43
Суфикси за грађење ктетика (од ојконима у Војводини) (МАРИЈАН ЈЕЛИЋ)	53

П р и к а з и

Српски језик у нормативном огледалу (МАРИНА НИКОЛИЋ)	66
Ристо Милићевић, Херцеговачка презимена (АСИМ ПЕЦО)	73
Милан Шипка, Језик и политика (ПРЕДРАГ ПИПЕР)	77
Стана Ристић, Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма (НЕНАД ИВАНОВИЋ)	81
Марта Бјелетић, Исковрнути глаголи (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	89
Уз један важан славистички јубилеј у Србији, <i>Славистика</i> , Књига X (СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ)	93
Семантичко-деривациони речник, Свеска 2: Човек — унутрашњи органи и ткива психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство (ИВАНА КОЊИК)	98
Јелица Стојановић, Драга Бојовић, <i>Српски језик између истине и обмане</i> , (Социо)лингвистичка анализа стања у Црној Гори (СТАНА РИСТИЋ)	103

Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*,
Институт за српски језик САНУ — Монографије 3, Београд, 2006,
210 стр. + регистри.

Методологија нормирања и стандардизације српског језика у његовом лексичком домену представља важну и актуелну тему у повести српске лингвистике. Током више од једног и по века, почев од Бечког књижевног договора (1850) па све до најновијег Устава Републике Србије (2006), пред српске филологе и лингвисте, али и друге учене Србе, поставља се питање нормирања српског језика, најчешће у контексту његове институционалне култивације. Сувишно је рећи да се овом питању, посебно на почетку двадесетог века, приступало на начин који је поништавао његову чисто лингвистичку аутономију: последице тога поништавања, на крају крајева, живо осећамо још и данас. Одстранимо ли, међутим, са ове теме сувишне насlage нелингвистичких полемика, попут проблема језичке евалуације у контексту националног идентитета, остаје огољено једно, сасвим неистражено, занимљиво лингвистичко питање. А управо тим питањем бави се нова монографија Стане Ристић, под насловом *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*.

Монографија С. Ристић представља дело кумулативног типа, будући да његов главни део чини низ пробраних радова који су објављивани током више од једне деценије по водећим лингвистичким часописима и зборницима. Према својој тематици, ти радови су груписани у четири дела: 1. Развој језика и језичка норма, 2. Дескриптивни речници као нормативни приручници, 3. Лексикографски метајезик и 4. Стране речи у српском језику. Монографију одликују и два до сада непубликована рада: уводна студија под насловом *Неки аспекти развоја и нормирања српског језика*, и *Резиме*, који финализује ову књигу. Те две целине, свака на свој начин, износе низ нових синтетичких сазнања и закључака до којих је ауторка дошла у току интензивног истраживања и промишљања теме.

Већ и општи преглед монографије С. Ристић открива читаоцу један снажан теоријски увид, који је обликован кроз готово три деценије ауторкиног лексикографског рада на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, и који прожима свако написано по-

главље. Срж тога увида изложена је у ставу да рестриктивна норма српског језика, која је установљена или наметнута без детаљног увида у контекст динамике језичког развоја, не може постојати као валидно лингвистичко решење. Стога ауторка истражује низ проблема везаних за домен лексичког нормирања (попут одређивања доње и горње границе неког периода језичког развоја, идентификовања нових појава у језику и релативности појма „нова појава“, одабирања репрезентативних језичких варијетета, идиома, функционалних стилова и жанрова актуелних за период у развоју језика који се нормира и сл.), сагледавајући их кроз призму њиховог историјског развоја, као и друштвено-историјских услова који тај развој усмеравају. Овакав приступ, наглашава даље ауторка, не може се остварити без увида у садржај једнојезичних описних речника, у којима се налази семантички, стилистички и морфолошки детаљно обрађена лексика српског језика; док подаци о времену и простору њеног настанка, такође присутни у речницима, пре свега у Р. САНУ, представљају важно полазиште у правилном сагледавању функционалне раслојености српског језика у целини.

Питање лексичке норме се, како наговештава ауторка, решава путем увида у низове унутрашњих, имплицитних правилности метајезичких сегмената лексике српског језика, који су истакнути и обрађени у описним речницима. Овај начин посматрања проблема, између осталог, чини и основ за дискусију о развоју системске лексикографије, која ће се јавити касније у књизи.

У поглављу *Неки аспекти развоја и нормирања српског језика*, С. Ристић даје општи преглед нових токова развоја и стандардизације српског језика, при чему се садржај овог поглавља може посматрати и као увод у нове смерове развоја лексикографског рада на Р. САНУ. У тумачење језичких појава, истиче ауторка, важно је увести нове тачке гледишта и нове визууре посматрања. Праћење развоја когнитивне лингвистике, односно ослањање на њене поставке, представља значајан сегмент развоја лексикографије у будућности. На овај начин, аналитичка апаратура примењеног лингвисте се профињује, и на практичном плану утиче на дијахроно и синхроно посматрање развоја српског језика од Вука до данас. На тај начин, историјска слика овог развоја губи јасну поделу на претходно утврђене фазе смене језичког стандарда: од вуковске, фолклорне, па до урбане. Умножавањем броја релевантних фактора који утичу на промену језичке парадигме (форсирање личносног начела у комуникацији, а самим тим и либерализација говорног израза; испитивање утицаја медија на слободу комуникације и сл.), ауторка закључује да се језичке промене, у прошлости, као и у садашњости, одвијају у ланцу постепених прелаза, а не у наглим скоковима; док је њихов интензитет уједно неједнако изражен у различитим аспектима проучавања језика (временском, просторном, структурном, функционалном). Нагле промене језичке парадигме (нпр. промена имена језика) одвијају се једино под интензивним друштвенополитичким околностима, те је овако настале могуће довести у питање низом аргумената. Са друге стране, посматрајући језик као ентитет ко-

ји постепено еволуира, лингвиста бележи стални прогрес језика. Један од смерова овог прогреса огледан је у процесу диференцијације група лексема према функционалним стиловима.

У оквиру питања односа језичке културе и језичке стандардизације, С. Ристић излаже негативне појаве везане за модернизацију језика путем његове лаичке рецепције, у коју спада и политизација језика као посебан проблем. Додуше, цитирани ставови савремених политичара о језичким питањима српског и хрватског језика (међу које спада мишљење да је екавица модернији, „обичнији“ израз од ијекавице) ипак вуку корен од ставова самих лингвиста, који су уследили после Скерлићеве анкете спровођене у *Српском књижевном гласнику* током 1913, 1914. и 1915. године, о томе које наречје треба усвојити као опште књижевно српскохрватско. Највише одговора на Скерлићево питање пресудило је у корист екавице. Белићев одговор, на пример, био је да „у корист источног дијалекта несумњиво говори његова простота и лакоћа употребе. То је оно што ... говори у корист његове победе“ (*Српски књижевни гласник* 315: 379–384) — што сликовито сведочи о опасности нелингвистичког става који лингвистички ауторитет јавно заузима о предмету свога проучавања.¹

У истом раду, ауторка је истакла значај разговорног језика као огледала континуума језичке промене, као и потребу његове интеграције у универзуме описних речника савременог српског језика. На тај начин, С. Ристић се залаже за модернизацију лексикографског поступка, путем његове примене на савремено језичко стање. На тај начин регистровала би се слика либерализације нашег односа према стандардном језику, која је већ узела маха. Ова либерализација се креће у два смера. Са једне стране, она је наглашена повећаном употребом експресивних лексичких јединица у јавној сфери комуникације, попут језика медија. Са друге, потреба за неодређеним и расплутим значењем у политичком дискурсу доводи до праве уметности употребе апстрактних, безличних и двосмислених лексичких јединица неодређене референције, која је мотивисала неке социологе да овакав вид изражавања духовито назову „езоповским језиком“, дајући му статус засебног идиома. На функционалном плану, архаизација и жаргонизација језика, које чине његову експресивну компоненту, користе се као средства борбе против његове бирократизације, оличене у настојању да се много говори, а у суштини ништа конкретно не каже.

У поглављу *Лексичко нормирање и стандардизација језика* С. Ристић се бави лексичким нормирањем као низом лексикографских решења при изради описног речника. Дефинишући лексичку норму као установљење статуса лексичких јединица у систему, те правила њихове употребе у писању и говору, ауторка скреће пажњу на низ фактора присутних у описној лексикографији, који обликују њихов нормативни статус. Лексикографов приступ овој теми подразумева већ изграђену

¹ Вељко Брборић, „О Скерлићевој анкети у Српском књижевном гласнику“, *Јужнословенски филолог* LVI/1–2, Београд, 2000, стр. 149–156.

свест о контексту употребе лексичке јединице којом се руководи језичка култура говорника. Тако је, на пример, некоректно називати „слепцем“ особу која је изгубила вид, јер ова номинација значи свођење целе особе на њен физички недостатак. Култура употребе језика, поред наведеног, подразумева и културу читања описних речника, која се састоји од сталног угледања на језик добрих писаца чија дела лексикографи узимају за грађу, свести о полисемности лексичких јединица, као и свести о томе на који начин је нека јединица оквалификована у речнику у тренутку њене употребе. Све ово знатно утиче на општи лексички ниво говорника, као и на формирање парадигме која из тог нивоа произилази. Стога ауторка узима на себе да преиспита почетну, вуковску фазу нормирања српског језика у светлу општег језичког нивоа и његовог утицаја на развој лексичке норме.

Део монографије под насловом *Нормирање лексике разговорног језика* посвећен је анализи процеса дограђивања норме савременог српског језика кроз анализу разговорног идиома као дела језика који традиционалном нормом није обухваћен у довољној мери. У ту сврху, разговорни језик треба посматрати као феномен у пресеку интерлингвистичких дисциплина: социо-, етно- и психоллингвистике, теорије говорних чинова, теорије анализе дискурса итд. С. Ристић се нарочито посвећује типологији одлика говорног језика у језичком систему, путем обликовања увода у његову нормативну проблематику. Од функционалних особености разговорног језика спомиња се његова неограничена варијација, експресивна маркираност, неноминациона функција и сл. Ове особености истакнуте су у описном речнику различитим типовима квалификатора. Посебну вредност и оригиналност овог дела монографије представља ауторкино груписање тих квалификатора према заједничким контекстуалним одликама лексике коју маркирају, и то у следеће функционалне целине: 1) експресивни квалификатори за квалитет тоналности (*вулгарно, њејорайивно, њрезриво* и сл.); 2) експресивни квалификатори за степен тоналности (*иронично, еуфемистично* и сл.); 3) функционалностилски квалификатори (*књишки, њоетски* и сл.); 4) нормативни квалификатори (*застарело, њуђица, варваризам* и сл.). Контексти употребе речничких квалификатора у поставку рада се анализирају и додатно појашњавају.

У поглављу под насловом *Улога конкуренције у регулисању лексичке и функционално-стилске норме (на примеру именица са ѡрефиксима не-, надри- и назови-)*, С. Ристић истражује процес диференцирања и изједначавања лексемских јединица са датим префиксима у српском језику. Служећи се лексикографском анализом група именица са три наведена префикса, она истиче да именице које поседују заједнички префикс деле заједничке семантичке особености, које их додатно издвајају од других група именица. Стога треба бити опрезан када се говори о творбеној конкуренцији у правом смислу те речи. У поставку рада, ауторка изводи семантичку диференцијацију ове три групе именица, показујући како сваки од три префикса поседује сопствено поље конотативности, која има великог утицаја на њихову лексикографску обраду.

Друга целина монографије састоји се од три дела. Први од њих, *Нормирање и њихови информација у дескриптивном речнику*, окренут је истицању улоге дескриптивних речника српског језика у процесу праћења језичке динамике и развоја, без којих је немогуће успоставити ваљану језичку норму. Наиме, описни речници садрже велики број информација о различитим типовима правила која одликују исправно успостављену норму српског језика, почев од морфолошких и акценатских, па све до стилистичких и семантичких. Укратко, описни речник би се могао посматрати као нови тип језичког приручника који прописује и граматичку и лексичку норму, што је одлика коју не поседују нити правописи, нити граматике. У даљем тексту, С. Ристић пружа увид у преобату типологију информација које служи за експликацију лексема у Р. САНУ, обрађајући посебну пажњу на однос између квалификатора лексичке јединице и места те јединице у језичкој норми. У односу на речничку квалификацију лексеме могуће је утврдити степен њеног одступања од општег језичког нивоа коме говорници треба да теже и, према томе, и њену препоручену позицију у систему функционалних стилова српског језика. Правилним читањем речника у којима се налази скуп препорука за употребу лексичких јединица, тврди ауторка, корисник је у стању да постигне висок ниво стила у приватној, професионалној и уметничкој сфери.

Организација и типологија квалификатора у Р. САНУ остаје кључна тема истраживања и у наредном поглављу, под називом *Стилске информације у дескриптивном речнику*. Будући да се показало како се структура лексичког значења састоји како од денотативних, тако и од конотативних компоненти које стоје на различитим нивоима језичке реализације, у практичној лексикографији се развио метод квалификовања као вид експликације конотативног значења лексичке јединице. Ово значење стоји у тесној вези са стилским нивоом употребе лексеме. Важно је напоменути и то како ауторка зачajan део рада посвећује лексичким јединицама које су оквалификоване као терминолошке у ужем или ширем смислу речи, у процесу откривања позиције коју термини заузимају у односу на лексички систем српског језика. Рад се даље обликује као типологија изванјезичких законитости, принципа и тенденција које условљавају употребу специјалних врста лексице у српском језику.

У трећем поглављу, под насловом *Улога дескриптивних речника у настави*, наглашава се неопходност употребе различитих типова једнојезичних речника у различитим фазама наставног процеса, али и неопходност прилагођавања нових речника специјалним затевима наставника и ученика. На тај начин, дошло би до унапређења не само наставе матерњег језика, већ и подизања општег нивоа других наставних садржаја.

Трећа и средишња целина монографије С. Ристић у потпуности је посвећена теми под насловом *Лексикографски метајезик и српска дескриптивна лексикографија*. На овом месту, ауторка се бави контрастирањем поступака дескриптивне и системске лексикографије, које на

тренутке добија обресе упоређивања методологија српске и московске лексикографске школе. Знатан део рада посвећен је уводном разматрању системске лексикографије као лингвистичког правца који у Русији бележи сталан, тродеценијски успон. У својим највишим дOMETИМА, системска лексикографија је представљена као следећа стапа еволуције дескриптивне лексикографије. Стога се она намеће као нарочито важна тема српској лексикографији, која се у овом тренутку налази на методолошкој прекретници. Уз помоћ системске лексикографије, наглашава С. Ристић, могу се стварати речници који одговарају најактуелнијим потребама корисника и лингвиста. Основна предност речника системског типа над дескриптивним остаје јасно дефинисан, шематски начин презентације информације о језику, који задобија облик скупа правила намењеног активном учењу и разумевању српског језика.

Упоређујући различите типове метајезичких информација које се могу наћи у дескриптивним и системским речницима, ауторка указује на предност издвајања различитих слојева смисла у системским речницима насупрот дескриптивним, у којима се ти слојеви указују тек спорадично. Информације у системским речницима помажу груписању њихових лема у низове према информацијама о низу особености, међу којима се издвајају морфолошке, синтаксичке, колокационе и друге. На овај начин могуће је утицати на пораст економичности лексикографске информације у дескриптивном речнику, чему теже савремени лексикографи московске школе. Угледањем на ова достигнућа, у току израде Р. САНУ потребно је не само тежити већој системности лексикографског описа и укључивању нових типова информација, иначе познатих српској традиционалној лингвистици, у његову дефиницију — већ и поштовању постојећих правила, установљених у српској традиционалној лексикографији и изложених у *Ујуйстивима за израду Р. САНУ*, која се односе на системност израде овог речника. У додатку, лексикографским описом је потребно разрешити и оне недоследности које се тичу до сада нерешених граматичких питања српског језика. На тај начин, дефиниција у Р. САНУ добила би много више систематски повезаних подцелина него што их данас поседује, чиме би се директно увећала и њена функционалност, као и евентуална употребљивост у електронској лексикографији.

Поглављима *Страна лексика у језику ђредвуковског времена (дијажрони аспект и лексичког нормирања)* и *Страна лексика у савременом српском језику* С. Ристић заокружује тематски простор своје монографије. Истражујући процесе инфилтрације страних речи у српски језик на дијажроном корпусу *Грађе за речник страних речи у ђредвуковском времену*, односно синхроном корпусу *Речника нових речи* и *Речника нових англицизама*, ауторка истражује стилистички статус страних речи у различитим фазама њихове адаптације у српском језику.

Монографија *Раслојеност лексики српског језика и лексичка норма* С. Ристић представља важну лингвистичку референцу, нарочито за лексикографе и оне лингвисте који се баве нормом, језичком културом и стилистиком као примарним предметом свог истраживања. Велики

део њеног потенцијала огледа се у сагледавању перспективе електронске и корпусне лексикографије, које се активно користе резултатима управо оваквих истраживања. У сваком случају, остаје нам само да нову књигу С. Ристић, која представља плодан свој теоријског увида, нормативистике, функционалне стилистике и праксе лексикографске реализације, препоручимо као корисно, занимљиво и подстицајно штиво како за лексикографе и лингвисте, тако и за све оне којима је стало до неговања сопственог стила и језичке културе.

Ненад Ивановић